

Textilarbeterskor
i Japan

Medeltida
kvinnorörelse

Maja Beskows
hemliga liv

Franska
revolutionen

5 år!

HISTORISKAN

Historiskan

2/2020
Pris 95 kr inkl moms
EURO 9,50 NOK 115 DKK 95

Sveriges första kvinnohistoriska tidning

SERIE AV EMMA RENDEL

Blodiga Maria

Så fick Tudordrottningen
sitt dåliga eftermäle

En otämjd rebell

Ester Blenda Nordström
trotsade alla normer

VÄGEN TILL OS

I mer än ett sekel har kvinnliga idrottare kämpat för en rättmätig
plats i de olympiska spelen. Kampen för ett jämställt OS pågår än.

www.historiskan.se

TIDSAM 5864-02

7 388586 409503
RETURVECKA 33

H

I N N E H Å L L

- 7 Medverkande
- 8 Redaktionen tipsar
- 11 Krönikan: Suzanne Brøgger
- 12 Sannings- och försoningskommission
- 14 Intervjun: Rebecka Lennartsson
- 15 Plagget: Empirklänningen
- 16 Olympiska spelens historia
- 26 Kvinnors konstverk tillskrevs män
- 28 Ester Blenda Nordström
- 32 Japanska arbetarkvinnors kamp
- 38 Så blev Maria Tudor Bloody Mary
- 42 Franska revolutionen
- 48 Lärarinnan Maja Beskow
- 52 Utmanande fotografer
- 60 Medeltida kvinnorörelse trotsade manliga hierarkier
- 66 Nongqawuses uppenbarelse
- 70 När spiritismen väckte sensation
- 76 Fotot: Babyburar
- 81 Serien: Emma Rendel
- 82 Quiz

Norska fotografen Marie Høeg trotsar normer för kvinnors posering framför kameran kring sekelskiftet 1900.

BENGT ALM/BOXFABRIKEN

Karin Alfredsson är journalist och författare till två romaner om lesbisk kärlek på 1950-talet.

ISAK HOFFMEYER

Suzanne Brøgger är dansk författare och feministikon.

Sara Griberg är författare och frilansskribent med specialinriktning på resor och historia.

ESKIL HYLANDER

Anna Hylander är regissör till dokumentärfilmen *Ester Blenda* från 2016.

Maria Kruglyak är forskare inom asiatisk kulturhistoria och frilansjournalist.

STEFAN TELL/ALMA

Lena Kåreland är barnboksforskare och professor emerita i litteraturvetenskap vid Uppsala universitet.

Björn Lundberg är frilansskribent och disputerad historiker verksam vid Lunds universitet.

Emma Lundin är journalist, fil.dr och universitetslektor i historia.

Anne-Marie Nilsson är frilansjournalist med historia som specialämne.

Emma Rendel är illustratör och serietecknare.

LISA RÄHLER REHBÄCK, KUNGLIGA HOVSTATERNA

Elisabeth Widmark är illustratör och bildkonstnär.

I Historiskans webbshop hittar du alla nummer av tidningen.
www.historiskan.se

Och varför inte passa på att köpa en snygg eko-reko tygkasse att bära dem i?

I en tid då japanska kvinnor sågs som fogliga och sköra visade landets fabriksarbeterskor att de var både kapabla och villiga att stå upp mot överheten och kämpa för sina liv och rättigheter.

ARBETAR- KVINNORNA

som inte lät sig kuvas

Kring sekelskiftet 1900 genomgick Japan drastiska samhällsförändringar på alla fronter. Gränserna öppnades för första gången på över tvåhundra år och efter Meijirestaurationen, ett regimskifte där makten återställdes till kejsaren, började landet rusta sig för att bli Asiens stormakt. Det krävde bland annat en snabb industrialisering, inte minst av textiltillverkningen. Liksom i de flesta andra länder kom större delen av arbetskraften inom den japanska textilindustrin att bestå av kvinnor. Därmed började även historien om de japanska arbetarkvinnornas kamp mot låga löner, nattskift, hälsofarliga miljöer och svårbrutna, slavliknande kontrakt. En kamp som försvårades av det faktum att de kvinnliga fabriksarbetarna stod utanför de nationella fackföreningarna och den mansdominerade arbetarrörelsen.

Under 1880-talet upprättade japanska textilfabriker ett kontraktssystem vars syfte var att förtrycka arbetskraften och förhindra protester. Fabriksarbeterskorna fick bo i baracker som byggdes intill fabriken och omgärdades av drygt två meter höga stängsel med taggtråd eller vässade bambuspetsar.

Genom att bygga sovsalar på fabriksområdet kunde fabriksägarna lättare kontrollera sina arbetare och de redan långa arbetsdagarna kunde enkelt förlängas. Så småningom infördes även nattskift.

En sovsal kunde rymma mellan trettio och hundra kvinnor som alla delade samma tvättvatten. Sovplatserna utgjordes av tatamimattor, en traditionell japansk matta av vävda rishalmstrån. Varje matta delades av två kvinnor, en som jobbade dagskift och en som jobbade nattskift, som kunde turas om att sova. När de inte arbetade var kvinnorna inlåsta i barackerna, som varken höll värme eller kyla. De flesta textilfabriker införde under de första månadernas anställning förbud mot att lämna fabriksområdet. Även efter det gavs utgångstillstånd endast sporadiskt och då bara i dagarna innan lönen utbetalades.

Ett anställningskontrakt, som oftast gällde i 3–5 år, skrevs inte bara med arbeterskan utan även med hennes familj. För att hon inte skulle kunna lämna sin anställning i förtid lade fabriksledningen ofta beslag på en stor del av lönen fram till kontraktets slut. Ett brutet kontrakt försatte därmed hela familjen i skuld. Fram till sekelskiftet 1900 rekryterades ►

Demonstration mot
fabriksarbeterskors
låga löner omkring
år 1920.

► arbetare framför allt bland 13- till 15-åriga flickor från fattiga familjer på landsbygden. Genom att rekrytera unga flickor kunde textilfabrikerna hålla lönerna låga och motivera arbeterskornas begränsade rättigheter som ett sätt att hålla dem trygga.

Exploateringen av arbetarkvinnor möjliggjordes till stor del av Japans dåtida kvinnosyn. Den japanska staten förespråkade *ryosai kenbo*, en traditionell, idealiserad och snäv könsroll där kvinnor reducerades till »bra hustrur och visa mödrar». Väl medvetna om detta använde fabriksägarna argument som till exempel att fabriksarbetet skulle förbereda unga kvinnor för äktenskap. Dessa argument accepterades villigt av staten som snart bidrog med att propagandera för fabriksarbete som en uppoffring för nationens bästa.

Exploateringen av kvinnlig arbetskraft blev så pass ekonomiskt gynnsam att kvinnor vid sekelskiftet 1900 utgjorde 77 procent av landets totala arbetskraft. Textilindustrin blev under 1900-talet Japans mest lukrativa industri samtidigt som kvinnorna som arbetade i textilfabrikerna hade de sämsta arbetsvillkoren och den lägsta förväntade livslängden i Japan.

Specialanställda rekryteringsagenter försökte främst rekrytera unga kvinnor som kunde lockas med en blandning av *ryosai kenbo*-propaganda, familjelön och löften om ett disciplinerande, »lätt» arbete och en möjlighet till att ta kvällskurser.

Verkligheten såg annorlunda ut. Arbetsdagarna var långa och arbeterskorna utmattade. För dagsarbeterskorna började arbetet halv fem på morgonen och pågick ofta fram till nio på kvällen, då nattskiftet tog över. Möjligheten till utbildning var det inte många som kunde utnyttja, de långa arbetspassen och de usla levnadsförhållandena gjorde det nästintill omöjligt. Enligt Yamanouchi Mina, en fabriksarbeterska som försökte ta kvällskurser på Toyo Muslin-fabriken i Tokyo, hade endast 60 av 3 000 fabriksarbeterskor ork att gå på kurserna.

För de flesta textilarbeterskor var äktenskap också en omöjlighet. I ett samhälle där idealkvinnan skulle vara skör, moderlig och villig att lyda sin make var en textilarbeterska med fysiska skador från fabriksmaskiner eller dålig hälsa efter år av överarbete i trånga och osanitära miljöer inte eftertraktad. Bevarade läkaranteckningar från fabrikerna beskriver en oändlig lista av sjukdomar som tuberkulos, beriberi, lung-, mag- och tarmsjukdomar samt psykiska sammanbrott. Många dog också innan deras kontrakt gått ut eller några få år därefter.

För de kvinnor som inte stod ut med de hårda arbetsförhållandena på fabrikerna var den enda utvägen oftast att »rösta med fötterna», som historikern E Patricia Tsurumi uttryckt det, och rymma. En statsundersökning från 1898 av drygt sjuttio tusen arbetare visar att fyrtiofem procent av kvin-

UNIVERSITY OF VICTORIA LIBRARIES

norna rymde innan deras första arbetsår var till ända. De som rymde bosatte sig i storstäderna eller sökte jobb i andra fabriker där det fanns bättre arbetsvillkor. De hamnade ofta i stora ekonomiska svårigheter. Många såg prostitution som en sista utväg, andra fann arbete i den framväxande cafébranschen där kvinnor fick betalt för umgänge med manliga gäster. Vilsna i det urbana samhällssystemet utan familj, utbildning eller finansiella möjligheter fann många av dem stöd hos andra kvinnor som lämnat fabriksarbetet. Tillsammans skapade de små kvinnokollektiv, ofta i hus i slumområden. Dagboksanteckningar som bevarats tyder på att livet i dessa kollektiv var mer jämställt och progressivt än i det japanska samhället i övrigt och inte präglat av de hierarkiska förhållanden som japanska familje- och samhällsstrukturer baserade sig på.

Det var framför allt unga flickor från landsbygden som rekryterades till fabrikerna.

»Fyrtiofem procent av kvinnorna rymde innan deras första arbetsår var till ända»

Trots hårda villkor och betvingande kontrakt gjorde många fabriksarbeterskor ändå aktivt motstånd i form av strejker och protester. Den första strejken ägde rum i juni 1886 i Amamiya Kihoyoei-fabriken i Kofu när nattarbete infördes och lönerna sänktes med en tredjedel. Strejkerna fortsatte genom åren i olika fabriker men fabriksledarna gav sällan efter. I stället rekryterades arbetare allt längre ut på landsbygden, dit ryktet om de usla arbetsförhållandena ännu inte hade nått.

Ibland, som på Tenma bomullsfabrik i Osaka, fick de strejkande dock igenom sina krav. Den 30 september 1889 vägrade 300 arbeterskor återvända till arbetet efter lunch. Lönen, som var snäppet lägre än i andra bomullsfabriker i området, blev än mer otillräcklig efter att en lokal översvämning lett till att priset på ris drastiskt höjts. Den första ►

Fabriksarbeterskor
lindar av sidentrådar
från silkekongor.

Inom den japanska textilindustrin var arbetsdagarna långa och förhållandena ofta dåliga.

► strejken varade bara ett par timmar, men när de dagsarbetande kvinnorna gick för dagen och mötte nattskiftet på väg in, bad de dem undanhålla sin arbetskraft. De följande dagarna fortsatte motståndet och den 3 oktober avstannade arbetet helt. Fabriken avskedade de misstänkta upprorsledarna, men strejkandet fortsatte. Arbetarna krävde nu inte bara högre löner utan också utbetalning av försenade bonuslöner, ett slut på favorisering bland arbetare samt kortare kontrakt.

Den 4 oktober tillkallades polisen för att avbryta strejken. De grep 20 textilarbeterskor och 60 män som arbetade med det tyngre maskineriet på fabriken och föregående dag tagit kvinnornas parti. Dagen därpå vägrade flera hundra arbetare återvända till arbetet. Fabriksledningen gav slutligen vika med ett löfte om högre löner och bonusutbetalning i slutet av månaden.

Japans arbetarkvinnors strejkhistoria kulminerade år 1930 med en serie strejker i Toyo Muslin-fabriken. Vid det här laget var textilarbeterskornas medelålder högre än tidigare, runt trettio år, och många hade arbetserfarenhet från olika fabriker. Den första strejken ägde rum i februari 1930, efter att ledningen stängt ner en av fabriken anläggningar och avskedat dess arbetare. Även om inga av arbetarnas krav uppfylldes ledde aktionen till att samtliga fabriksarbetare gick med i en fackförening. Att kvinnliga arbetare gick med i fackföreningar var högst ovanligt. De flesta strejker organiserades spontant och utan facklig inblandning. Trots att kvinnorna utgjorde majoriteten av arbetskraften var den politiska arbetarrörelsen nämligen mansdominerad och såg främst till de manliga arbetarnas krav. Kvinnornas behov ansågs sekundära.

»Välutbildade kvinnor ställde sig på arbetarkvinnornas sida vid strejkerna»

När ytterligare en fabriksanläggning stängdes ner i september 1930 återupptogs strejkaktionen på Toyo Muslin-fabriken, nu med fackligt stöd. Fackföreningen kom överens med fabriksledningen om att minska antalet avskedade och förhandlade fram ett löfte om 100 dagars avgångsvederlag. Till den fackliga ledningens förvåning räckte detta inte för att lugna arbeterskorna. De trånga sovsalarna och de begränsade möjligheterna till ett liv utanför fabriken hade skapat starka band mellan kvinnorna och varje avskedande sågs som en betydelsefull förlust. Facket drog tillbaka överenskommelsen och började istället organisera sabotagehandlingar.

Fabriksledningen svarade med att tillkalla Rättvisans liga, ett kriminellt gäng som ofta anlätades för att få bukt med strejkande arbetare. Den 27 september 1930 tog 2 500 textilarbeterskor på sig vita *hachimaki*, traditionella pannband som symboliserar en stridskämpes mod, och mötte 200 medlemmar av Rättvisans liga. Gängmedlemmarna

besegrades omedelbart och när Tokyopolisen tillkallades bar kvinnorna runt poliserna på sina axlar.

Strejken på Toyo Muslin-fabriken fortsatte i en hel månad och utvecklade sig till ett propaganda-krig där både arbetare och fabriksledning försökte få Tokyos befolkning på sin sida genom att trycka pamflettblad och skriva tidningsartiklar. Den 24 oktober utbröt ett våldsamt gatubräk där både kvinnliga och manliga fabriksarbetare mötte Tokyos polisstyrka och Rättvisans liga. Spårvagnar stoppades och vältes omkull och 200 arbetare greps. I slutändan lyckades inte facket och arbetarna få igenom sina krav; fabriksledningen svälte ut de strejkande arbetarna och i slutet av oktober 1930 återvände de till arbetet. Men Toyo Muslin-strejken visade med önskvärd tydlighet att de kvinnliga arbetarna kunde bjuda på motstånd. De luckrade upp idealbilden av den japanska kvinnan och visade att kvinnor förtjänade rättigheter och var redo att kräva dem – med våld om så behövdes.

Under 1900-talets första decennier började förhållandena på textilfabrikerna förbättras. Nattskiftsarbete förbjöds, lönerna höjdes, sovsalarna blev större. Fabriksarbeterskorna var i genomsnitt äldre och bättre på att förhandla. De kunde inte längre luras av fabrikenas rekryteringspropaganda, hur långt ut på landsbygden de än levde. Alltför många kvinnor hade återvänt sjuka eller rymt, alltför många hade hört ryktas om strejker och ouppfyllda krav.

En nationell kvinnorrättsrörelse hade börjat ta form i Japan i slutet av 1800-talet. Den växte sig starkare i början av 1920-talet då kvinnor vunnit rätten att delta i politiska möten. Liksom här i Sverige dominerades kvinnorrörelsen av över- och medelklasskvinnor. Kontaktpunkterna med textilarbeterskorna var relativt få. Trots det spelade kvinnorrörelsens tryck på regeringen en betydande roll för arbeterskornas förbättrade förhållanden. Välutbildade kvinnor ställde sig på arbetarkvinnornas sida vid strejkerna, skrev artiklar i tidningar och skickade brev till myndigheter och politiker. Genom att i skrift föra samman sina och arbetarnas krav lyckades kvinnorrörelsen öka sitt inflytande – och få resultat.

I och med att nationalistiska grupperingar, som lade grunden till Japans fascistiska regering under andra världskriget, fick allt större maktinflytande under 1930-talet skedde en militarisering i det japanska samhället som förändrade allt. Kvinno- och arbetarrörelsen dog ut, strejker blev omöjliga och en massmobilisering på hemmafronten skapade en ständig ström av villiga fabriksarbetare. Trots det förändrades samhällets förhållande till arbetarkvinnor. Kvinno- och arbetarrörelsens artiklar hade gjort sitt, likaså arbetarkvinnors strejker. Visserligen fortsatte kampen efter andra världskriget men då med nytt stöd från Japans medborgare som hade utvecklat respekt och sympati för kvinnorna. ■